

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО ПРОСТОРУ

На сучасному етапі для України найбільш актуальним є питання економічної інтеграції до Європейського економічного простору. Співтовариство України з Європейським Союзом розпочалося ще у 1991 р. коли останні визнали нашу державу як незалежну та самостійну. Радою Міністрів Європейського Союзу 6 грудня 1996 р. були ухвалені напрямки розвитку співпраці, основні з яких наступні: фінансові послуги та грошово-кредитна політика, сприяння інвестиціям, розвиток малого та середнього підприємництва, освіта, наука, митна справа, ядерна та космічна промисловість, транспорт, боротьба з відмивання грошей.

Необхідність інтеграції України у світове господарство не викликає жодних заперечень, це усвідомлюють усі учасники політичного та економічного процесів у країні. Але її реалізація потребує розробки тактики та стратегії входження у Європейський економічний простір, на основі вивчення досвіду інших країн. Даними проблемами займається й Уряд України, і Президент, а також значний внесок у розв'язання цих завдань зробили такі науковці як О.Барановський [3], О.Вовчан [4], В.Д. Пагутін, Т.О. Кричевські [6] та інші.

Ціллю дослідження є визначення основних проблем, які стосуються процедури інтеграції банківської системи України до світових фінансових ринків. Розглянути механізм реалізації інтеграційних процесів на сучасному етапі розвитку банківської системи держави.

У зміцненні економіки України значну роль відіграють комерційні банки. Однак їхня інвестиційна діяльність вкрай обмежена, а показник фінансової глобалізації доволі низький – 3,5 %.

Доволі мляво йде процес формування банківських об'єднань таких як банківські корпорації, банківські холдингові групи, фінансові холдингові групи тощо. Адже саме такі організації приваблюють іноземних інвесторів.

Сьогодні банки відіграють важливу роль у розвитку інтеграційних процесів. Вони є головними суб'єктами міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин, які опосередковують міжнародний рух капіталу, товарів, робочої сили і діють як частина міжнародної економіки. Пов'язано це з тим, що банківський капітал на сучасному етапі розвитку світової економіки перетворився на функціонуючий. У процесі зрощування двох форм капіталу, банківського та промислового, відбувається взаємопроникнення сфери обігу та сфери виробництва, і банківський капітал перестав бути обмеженою формою обігу. Сьогодні через банківські установи здійснюються щоденні перекази між країнами. Тому розвиток співробітництва у банківській сфері України з країнами Європи має велике значення для її виходу на світовий фінансовий ринок. Співробітництво відбувається шляхом встановлення кореспондентських відносин, створення спільних банківських підрозділів, надання дозволу Національного банку України на відкриття структурних одиниць на території України банкам країн європейського регіону та дозволу на створення вітчизняними банками своїх дочірніх компаній за кордоном, що надає українським банкам статусу світового валютного ринку.

Тому в Україні настав час для розробки раціональних напрямків співробітництва у банківській сфері з країнами Євросоюзу. При цьому необхідно використовувати західний досвід, аналізувати можливість його застосування для нашої держави, а також створення своєї власної стратегії розвитку та інтеграції до Європейського фінансового простору.

Слід зазначити, що Національний банк України прийняв Комплексну програму розвитку банківської системи України на 2003-2005 рр. Основною метою якої є створення нових підходів розвитку банківської системи, яка буде сприяти розвитку економіки, стане конкурентоспроможною на зовнішніх ринках, а головне відновить довіру населення. У цьому документі визначено основні недоліки сучасно банківської системи України, зокрема: недостатній рівень капіталізації, відсутність у банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку, необґрунтовано високий рівень банківських витрат, недосконала структура ресурсної бази з переважанням дорогих залучених коштів, низька рентабельність активів, низький рівень банківського менеджменту та корпоративного управління, недостатня ефективність банківського нагляду й прозорість діяльності банківських установ, спектр та обсяги кредитних послуг залишаються досить обмеженими, а потреби економіки в кредитній підтримці - незадоволеними.

В Програмі визначено основні цілі подальшого розвитку банківської системи України:

- зміцнення банківської системи України, підвищення її стійкості до криз;

- відновлення довіри до банківської системи з боку вкладників та інвесторів;
- активізація діяльності банків із залучення коштів та їх трансформації у кредити для реального сектора економіки;
- поглиблення інтеграції банківської системи України у світовий фінансовий простір [1].

Комплексна програма розвитку банківської системи передбачає вирішення основних питань для створення передумов інтеграції банківської системи України в світовий фінансовий простір, а саме:

- адаптація законодавчої та нормативно-правової бази України до вимог законодавства Європейського Союзу та Базельського комітету з банківського нагляду;
- подальша робота щодо впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності та Міжнародних стандартів аудиту в практику діяльності банків України;
- дотримання вимог Спеціального стандарту поширення даних МВФ;
- удосконалення методології складання грошової та банківської статистики згідно з міжнародними стандартами;
- збільшення обсягів та частоти публікації даних щодо діяльності Національного банку України та банківської системи України;
- впровадження дієвої системи запобігання і протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також завершення імплантації Сорока рекомендацій FATF і вимог базельського комітету з банківського нагляду;
- продовження співробітництва з центральними банками та державними органами інших країн;
- розширення співробітництва з міжнародними фінансовими установами.

Але потрібна не просто розробка «конкретних пропозицій з удосконалення», а негайна їх реалізація на практиці. Для цього необхідно визначити теперішній стан банківської системи України та порівняти з аналогічними показниками у Європейських країн, а також врахувати як позитивні, так і негативні тенденції, пов'язані з інтеграційними процесами, що відбуваються нині у банківській сфері країн Західної, Центральної та Східної Європи.

Аналіз показників діяльності банків України вказує на вкрай незначну, за світовими стандартами, результативність їх функціонування, а також колосальну диференціацію можливостей різних банківських інститутів. Так, активи всієї системи комерційних банків на початок 2004 р. обчислювалися всього 105,5 млрд. грн. (19,9 млрд. дол США), кредитний портфель - 73,4 млрд. грн. (13,8 млрд. дол. США), балансовий капітал - 12,8 млрд. грн. (2,4 млрд. дол. США), залучені кошти суб'єктів господарської діяльності - близько 28 млрд. грн. (5,4 млрд. дол. США), вклади фізичних осіб - 32,1 млрд. грн. (6,2 млрд. дол. США), або всього близько 683 грн. на душу населення [2].

Для порівняння: 2001 р. капітал найбільших банків світу Citygroup (США), які входили до першої трійки, становив 54,4 млрд. дол. США, Mizubo Financial Group (Японія) - 50,5 млрд., Bank of America Corp. (США) - 40,6 млрд. дол. США, а величина активів Mizubo Financial Group (Японія) — 1,3 трлн. дол. США, Citygroup (США) — 902,2 млрд. дол. США (за даними The Banker) [3].

За розмірами активів до 25 найбільших банків світу Євросоюзу належить 14 банків, загальна сума активів яких становить 7733,13 млрд. дол. США, або 52,8% загальної суми. Одним із найбільших банків Євросоюзу є німецький – Deutsche Bank, який зайняв перше місце серед банків Західної Європи за загальним обсягом активів і третє місце серед 25 найбільших банків світу, сума активів 874,7 млрд. дол. США. Розміри активу іншого банку Євросоюзу – британського банку HSBC Holdings є на рівні 673,6 млрд. дол. США (за даними The Banker) [3].

За даними АУБ, на початок 2002 р. капітал банківської системи Польщі майже вшестеро перевищував аналогічний показник в Україні.

У рейтингу 2000 найбільших банків світу, опублікованому The Banker у серпні 2002 р., було лише три українських (ПУМБ, Приватбанк та Укрсоцбанк), причому на дуже непрезентабельних позиціях. У 2001 р. ПУМБ посів 84-ту позицію, Приватбанк — 86-ту, Укрсоцбанк — 89-ту й «Аваль» — 96-ту в рейтингу 100 найбільших банків Центральної та Східної Європи, складеному Standard&Poor's.

Таким чином, можна підкреслити, що найбільш вагомими і в той же час найвигіднішими є кредити міжнародних організацій. Але, з метою зниження зовнішнього фінансового тягаря необхідно вживати заходів до фінансової стабілізації банківської системи України та інтегрувати її до Європейського фінансового простору.

Слід зазначити, що в Україні відбуваються позитивні зміни у фінансовій сфері, найбільш вагомі з них наступні. Позитивним фактом є досить високі темпи зростання кількісних показників

діяльності українських комерційних банків. Їхній балансовий капітал за минулий рік збільшився на 29%, статутний капітал — на 35%, зобов'язання — на 62%, загальні активи — на 56%, чисті активи — на 57%. На початок нинішнього року в Україні функціонувало 19 банків з іноземним капіталом, у т.ч. сім з 100% іноземним капіталом.

Водночас у банківській системі України простежується значна концентрація капіталу і банківських операцій. Так, на першу десятку припадає понад половини активів кредитного портфеля і зобов'язань системи комерційних банків, майже 3/4 вкладень у цінні папери й 2/5 сукупного балансового капіталу, 1/4 — статутного капіталу. Першою десяткою залучено понад половину коштів суб'єктів господарської діяльності й 2/3 вкладів фізичних осіб. Її доходи становлять 56% сукупних доходів системи комерційних банків, а чистий прибуток — 46%. Хоча привертає до себе увагу той факт, що сумарний капітал першої десятки українських банків еквівалентний капіталові п'ятого в рейтингу російських банків.

Нормальному розвитку вітчизняної банківської системи перешкоджають численні об'єктивні й суб'єктивні чинники. Серед перших — дуже низькі доходи переважної більшості населення України (грошові доходи з розрахунку на душу населення в грудні 2002 р. становили 340 грн., за прожиткового мінімуму — 342 грн.), так і не відновлена повною мірою довіра населення до комерційних банків, відсутність належної системи гарантування банківських вкладів (гарантується лише 1500 грн.), значна питома вага збиткових підприємств (за результатами минулого року — приблизно 2/5 загальної чисельності), колосальна (за світовими мірками) частка наявного грошового обігу (на середину березня 2003 р. — понад 26 млрд. грн., або майже 2/5 усієї грошової маси). З урахуванням цього можна говорити, що в Україні майже немає відносно стабільних джерел надходження ресурсів у комерційні банки [7].

Водночас резервні вимоги до банків залишаються досить високими. Якщо в ЄС резервна ставка коливається в діапазоні від 0 до 2%, то в Україні наприкінці 2002 р. — від 0 до 14%.

До розряду суб'єктивних чинників, які гальмують розвиток банківської системи, слід зарахувати вузькість асортименту пропонованих послуг (якщо у провідних закордонних — до трьохсот видів послуг, то в українських — набагато менше), наявність проблемних кредитів, відсутність кредитних історій, кредитних бюро. До цього переліку необхідно додати ще й проблеми, пов'язані з ліквідністю застав.

Комерційні банки здебільшого так і не повернулися обличчям до реального сектора економіки України, що значною мірою зумовлено як їхньою неготовністю надавати великі й довгострокові кредити, так і нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а отже — високими кредитними ризиками. Попри помітну останніми роками тенденцію до зниження, кредитні ставки комерційних банків усе ще майже втричі перевищують дисконтну ставку НБУ.

Спостерігається значна концентрація кредитних ризиків в обмеженого кола позичальників. Недосконалою залишається і структура кредитів, наданих суб'єктам господарської діяльності. У результаті кошти йдуть переважно не на інвестиційні потреби госпсуб'єктів, а на поточне споживання. Звідси й невисокий економічний ефект від такої кредитної політики. Дуже незначною в загальній кредитній масі українських комерційних банків (усього 7%) залишається частка кредитів фізичним особам. Банківська система досі практично не має необхідних технологій і досвіду ефективного проектного фінансування або інвестиційного посередництва. Кадровий потенціал банків ще не відповідає повною мірою сучасним вимогам з об'єктивних причин. Як відзначають експерти, для належної підготовки банківського службовця, набуття мінімального практичного досвіду потрібно майже 10 років.

Складно все зводити до відсутності досвіду, проте ж зі 157 комерційних банків, які функціонували той рік в Україні, 11 спрацювали зі збитками, а чистий прибуток ще 14 банків коливався в межах усього від 7 до 99 тис. грн. Рентабельність активів банків України на початок 2003 р. становила лише 1,3%, збільшившись протягом року лише на 0,1 відсоткових пункту (в.п.), а рентабельність капіталу — 8,4% (0,7 в.п.).

Банки гостро відчувають недосконалість, а в окремих випадках — відсутність належної нормативно-правової бази. Зокрема це стосується захисту прав кредиторів, формування спостережних рад комерційних банків, стимулювання підвищення капіталізації та збільшення обсягів залучення коштів фізичних і юридичних осіб, недопущення перекладання на банки не властивих їм функцій контролюючих органів і т.п. Водночас багато нормативно-правових актів, що регламентують банківську діяльність, мають переважно організаційно-адміністративний характер і тому навряд чи можуть дати бажаний ефект у справі неухильного та стабільного розвитку банківської системи.

Попри зняття 1998 р. обмеження на участь іноземного капіталу в банківському секторі України, а 2000р.— вимоги про мінімальну величину статутного капіталу банків з іноземною участю, низка регулятивних вимог до руху капіталу усе ще можуть розглядатися як такі, що ускладнюють доступ на ринок банківських послуг країни або вихід українських банків на ринки інших країн. Це, зокрема, вимоги: здійснення інвестицій в Україну виключно у валютах, які широко використовуються для платежів у міжнародних операціях і продаються на провідних світових валютних ринках; реєстрації резидентами отриманих кредитів в іноземній валюті та обмеження реєстрації договорів, відсоткова ставка за якими перевищує розмір середньозваженої відсоткової ставки, за якою комерційні банки України надають суб'єктам господарювання кредити в іноземній валюті на внутрішньому ринку; ліцензування інвестицій резидентом за кордон. При цьому задля справедливості слід відзначити, що з 145 країн — членів СОТ тільки 31 не має обмежень у фінансовому секторі. У США, приміром, діє закон про регіональні реінвестиції, що змушує всіх учасників ринку фінансувати різні програми регіонального розвитку, кредитування (у тому числі пільгового) відсталих регіонів.

Усе ще не вирішене питання створення в Україні філій іноземних банків, які не мають статусу юридичної особи та власного капіталу, здатних розширити потенційні можливості кредитування, підвищити якість банківських транзакцій. Тим часом побоюванням щодо неконтрольованості таких філій, створення додаткового тиску на вітчизняні банки можна було б протиставити впровадження для філій національного режиму банківського нагляду, їхню участь у національній системі страхування банківських депозитів.

Слід пам'ятати, що розумна політика буде сприяти реорганізації та інтеграції банківської системи України, адже, навіть, європейські країни проводили низку реформ, які сприяли зміцненню їхньої банківської системи та подальшої інтеграції до Європейського економічного простору.

Основними моментами, що відбулися у банківському секторі Греції, є процеси злиття та поглинання у банківській галузі, які спричинили скорочення кількості банків та утворення п'яти. Це надало їм можливість конкурувати на рівних умовах з іншими банками євросони, адже збільшилися загальні обсяги власного капіталу банків, розширився спектр послуг, та більшим став обсяг банківських операцій. Позитивною тенденцією для Греції є створення банками своїх структурних підрозв'язків на території балканських країн (наприклад Болгарії), тобто розширилась міжнародна діяльність банків Греції. Зміни, що сприяли поліпшенню функціонування банківської системи Греції, наступні:

- удосконалення інфраструктури вітчизняних фінансових ринків;
- підключення автоматизованої системи трансфертних платежів Греції HERMES до трансєвропейської системи TARGET, що зробило можливим з 1 січня 2001 р. банкам Греції здійснювати обробку всіх трансакцій виключно у євро та підвищити надійність та безпеку електронних грошових переказів.

Банківський сектор трансформується і в країнах, які є головними учасницями Європейської валютної системи [5]. Довгий час німецькі державні банки невідповідали правилам чесної конкуренції, що були прийняті у ЄС. Банки державного сектора завдяки державним гарантіям вважалися надійними і могли залучати фінансування більш дешево, ніж приватні банки. У тяжку хвилину державні банки можуть отримати державну допомогу, надання якої регулюється в ЄС жорсткими обмеженнями. Відносно субсидій німецькому земельному банку Westdeutsche Landesbank стався конфлікт, який викликав необхідність компромісу між німецькою стороною та ЄС, відповідно до якого система гарантій буде поступово ліквідуватись, але окремі елементи будуть існувати до 2015 р. Уже до липня 2005 р. буде відмінено державні гарантії щодо позик земельних банків. Планується реформувати систему взаємовідносин між банками та їхніми власниками (урядами земель). Німецькі земельні банки чекає консолідація, яка супроводжуватиметься радикальною реструктуризацією. Земельні банки повинні будуть використовувати свій капітал ефективніше та скорочувати резерви.

Схожі процеси відбуваються у Франції. В міру того, як країни зони євро знімають бар'єри на шляху до створення загального ринку фінансових послуг, серед європейських банків зростає тенденція до укрупнення, пов'язана з об'єктивними причинами, що відбуваються у банківському секторі світової економіки.

Основними змінами, що відбуваються у банківському секторі Італії, є консолідація банків, оптимізація ними своєї організаційної структури. З корумпованих, неефективних і бюрократизованих інститутів італійські банки перетворилися на сучасні, які зайняли достойне місце на єдиному європейському ринку фінансових послуг.

Найбільші банки Європи мають розміри необхідні для отримання певного доходу на обсяг операцій (приклад форексний ринок). У Європі розташовані 195 із 500 найбільших банків світу. Всього у світі нараховувалося 847 банків з балансовою вартістю понад 100 млрд. дол. США.

1 травня 2004 р. членом Європейського Союзу стала Словенія, яка при підготовці до вступу почала реформувати банківську систему. Головними реформами у банківській галузі Словенії стали подальша лібералізація фінансового ринку та підготовка до приєднання країни до Європейської валютної системи. Проводилась ліберальна політика щодо діяльності іноземних банків на території Словенії, відбувається консолідація у банківському секторі держави за участю великих місцевих банків. Уряд Словенії позитивно ставиться до придбання національних банків іноземними. У квітні 2001 р. відбулося поглинання французьким банком Societe Generale словенського банку SKB з часткою ринку 10,2%. Французи заплатили за 96,5% акцій SKB. Посилюються також процеси лібералізації на ринках довготрокового капіталу Словенії. З 1 липня було відмінено обмеження на прямі портфельні інвестиції, що полягало в тому, що іноземні інвестори не мали права продавати словенські цінні папери місцевим покупцям протягом шести місяців з часу їхнього придбання. З вище зазначеного видно, що головними перетвореннями банківської галузі Словенії перед вступом в ЄС є лібералізація, консолідація, відкритість та заохочення іноземного інвестора.

Таким чином, для створення передумов інтеграції банківської системи України до світового фінансового середовища необхідні наступні дії: збільшення обсягів ринкової капіталізації банків через емісію і диверсифікацію цінних паперів; перегляд норм резервування у відповідності зі світовими вимогами; приведення у відповідність банківського законодавства до міжнародних стандартів, особливо у питанні доступу іноземних банків на територію України; застосування заходів щодо створення філій українських банків за кордоном; стимулювання злиття банків для створення фінансово стійких конгломератів, що здатні пропонувати велику кількість послуг; розширення діяльності Інтернет-банків; сприяння концентрації капіталу шляхом скорочення структурних підрозділів банків; залучення депозитів населення, шляхом удосконалення системи гарантій; зменшення вартості банківських послуг шляхом формування їх комплексності; запровадження світових стандартів аудиту і нагляду.

Література:

1. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. – К.: Національний банк України, 2003. – 25 с.
2. Мусієць Т.В. Розвиток національної банківської системи як шлях інтеграції України до ЄС// Актуальні проблеми економіки, - 2003. - №6. - С. 27-34.
3. Барановський О. Банківська система України: сьогодні і завтра.// Дзеркало тижня. – 2003. - №14.
4. Вовчан О.Д. Банківська справа в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку// Фінанси України.- 2003.-№ 10. - С. 118-126.
5. Лучшие банки мира подводят итоги// Банковская практика за рубежом.- 2001.-№9(33).- С. 71-75.
6. Лагутін В.Д., Кричевська Т.О. Вибір стратегії монетарної політики // Фінанси України.- 2002.- № 3.- С. 3-16.
7. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2004 року// Вісник НБУ, березень 2004.- С. 67.